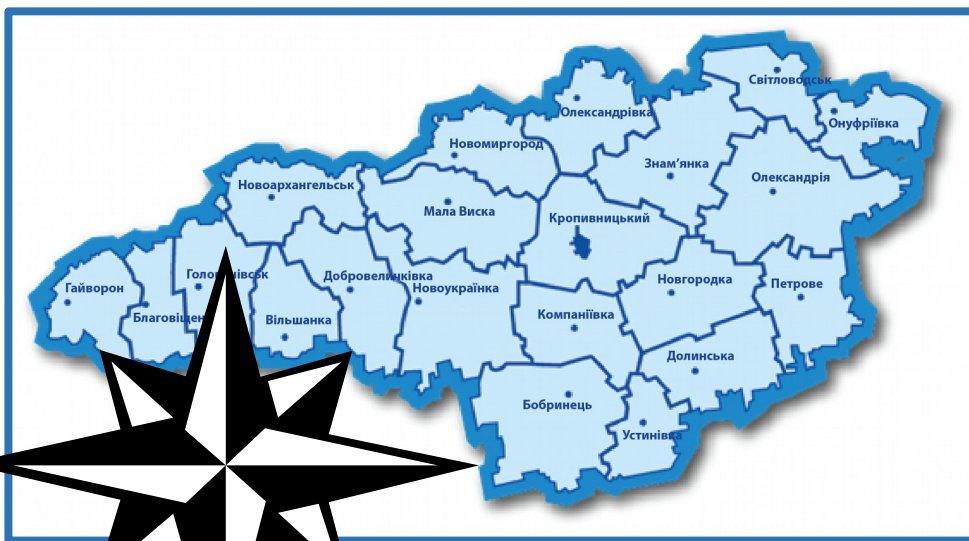

Пошуки туристської привабливості Кіровоградської області: *наукові розвідки*

Монографія

Міністерство освіти і науки України
Кіровоградська обласна державна адміністрація
Льотна академія Національного авіаційного університету
Комунальний заклад «Кіровоградський обласний центр туризму,
краєзнавства та екскурсій учнівської молоді»

Пошуки туристської привабливості Кіровоградської області: наукові розвідки

Монографія

Кропивницький – 2020

УДК [338.48:908](477.65)
DOI: 10.33251/978-617-7822-70-6-2020

Рекомендовано Вченою радою Льотної академії Національного авіаційного університету (протокол № 8 від 25.09.2019 року)

Рецензенти:

Яворська В.В. – доктор географічних наук, професор, професор кафедри економічної та соціальної географії і туризму Одеського національного університету імені І.І. Мечникова;

Шалімова Н.С. – доктор економічних наук, професор, декан факультету обліку і фінансів та професор кафедри аудиту та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету;

Плачинда Т.С. – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук Льотної академії Національного авіаційного університету.

Пошуки туристської привабливості Кіровоградської області: наукові розвідки : [монографія] / За заг. ред. д.г.н. О.В. Колотухи – Дніпро : ФОП Середняк Т.К., 2020. 287 с.

ISBN 978-617-7822-70-6

У монографії розглядаються теоретичні засади створення туристсько-рекреаційних кластерів, економічні проблеми туризму, менеджмент та маркетинг в туризмі, питання щодо географічних аспектів туризму та рекреації, екологічні аспекти туризму Кіровоградської області, наукові засади краєзнавчого туризму з метою наукових розвідок щодо пошуків туристської привабливості Кіровоградщини.

Для науковців, широкого загалу фахівців з туризму, краєзнавства, студентів туристознавчих спеціальностей.

УДК [338.48:908](477.65)

ISBN 978-617-7822-70-6

©Льотна академія НАУ, 2020
©КОЦТКЕУМ, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади створення туристсько-рекреаційних кластерів	8
Щоголева Інна, Соколовський Віктор. Кластеризація як інструмент підвищення туристської привабливості регіону	8
Колотуха Олександр. Кластерний підхід до просторової організації спортивного туризму	20
Щоголева Інна. Кластерна модель організації туристичного бізнесу як чинник підвищення конкурентоспроможності регіону	32
Соколовський Віктор, Залевський Анатолій. Методичні аспекти дослідження конкурентоспроможності регіону	34
РОЗДІЛ 2. Економічні проблеми, менеджмент та маркетинг в туризмі	44
Неділько Сергій, Щоголева Інна. Туристичний кластер як інноваційний шлях розвитку туризму в Кіровоградській області	44
Животовська Валентина, Грабажей Ірина. Основні напрямки розвитку туристичної сфери в Кіровоградській області	51
Домаранський Андрій. Туризм в Кіровоградській області: проблеми розвитку та основні принципи реорганізації	56
Колотуха Олександр. Використання рекреаційно-туристського потенціалу Кіровоградської області для розвитку регіонального туризму	66
Щоголева Інна. Створення туристсько-рекреаційного кластера як чинник підвищення туристичної привабливості Кіровоградської області	71
Миргородська Олена, Козинська Ірина. Проблеми розвитку регіонального туризму та шляхи їх вирішення (на прикладі Кіровоградської області)	79
Смутчак Зінаїда. Соціальні інновації в якісний розвиток персоналу туристичних підприємств Кіровоградської області	85
Миргородська Олена. Соціально-економічні фактори розвитку туризму та рекреації в Кіровоградській області	92
Столярчук Наталія, Остапенко Оксана. Проблеми становлення та розвитку сфери сільського (зеленого) туризму в Кіровоградській області	97
Щоголева Інна. Сутність індустріального туризму та перспективи його розвитку в Кіровоградській області	106
РОЗДІЛ 3. Географія туризму та рекреації	110
Волошин Іван. Туристичні ресурси Кіровоградщини та їх геопросторове поширення	110
Щоголева Інна. Розробка нових туристсько-екскурсійних маршрутів як інструмент підвищення туристської привабливості Кіровоградської області	123
Вовк Валентин. Об'єкти геологічної спадщини та перспективи розвитку геотуризму в межах Середнього Дніпро-Бузького межиріччя	127

Вовк Валентин, Мацібора Олександр. Застосування геоінформаційних технологій в геотуризмі (на прикладі геологічних пам'яток Кіровоградської області)	141
Вовк Валентин. Особливості класифікації та просторового розподілу туристичних ресурсів Кіровоградської області	148
Миргородська Олена. Подієвий туризм в Кіровоградській області: сучасний стан та перспективи розвитку	154
Соколовський Віктор. Аналіз ресурсного потенціалу для формування регіонального рекреаційного комплексу Середнього Придніпров'я	163
Колотуха Олександр. Перцепційно-географічні засади туристичного брендингу міст (на прикладі міста Кропивницький)	174
Домаранський Андрій. Туристичні ресурси Височинного Поінгулля	181
Колотуха Олександр. Туристсько-спортивні маршрути Кіровоградської області	188
РОЗДІЛ 4. Екологічні аспекти туризму та рекреації	192
Колотуха Олександр. Розвиток екологічного туризму в Кіровоградській області та екологічні ризики	192
Топольний Федір, Гелевера Ольга. Клімат як унікальний рекреаційний ресурс нашого краю	197
Соколовський Віктор, Щоголева Інна. Перспективи розвитку екологічного туризму на природоохоронних територіях Середнього Придніпров'я	203
Топольний Федір, Гелевера Ольга. Міфи та правда про шкідливість уранових шахт для здоров'я жителів Кропивниччини	215
Гелевера Ольга, Гульванська Наталія. Вміст нітратів у водах Кіровоградської області небезпечний для здоров'я	221
Топольний Федір, Гелевера Ольга. Вплив довкілля Кіровоградщини на здоров'я людини	227
РОЗДІЛ 5. Краєзнавчий туризм	233
Ситник Олексій, Хлевнюк Ольга. Туризм як перспектива розвитку Гайворонського старопромислового району	233
Каргополова Оксана. Музеї навчальних закладів Кіровоградщини – об'єкти туристичної діяльності	246
Домаранський Андрій. Водяні млини Кіровоградської області як туристично-рекреаційний ресурс	253
Каргополова Оксана, Загривенко Наталія. Туристськими шляхами Кіровоградщини	260
Ситник Олексій, Хлевнюк Ольга, Ніколасвський В'ячеслав. Об'єкти геотуризму Гайворонського району Кіровоградської області як чинник привабливості території	268
Сільченко Ігор. Дослідження природних пам'яток Кіровоградської області засобами активного туризму	278
Відомості про авторів	285

університету (Колотуха О.В., Щоголева І.В., Миргородська О.Л., Соколовський В.А., Неділько С.М., Залевський А.В., Смутчак З.В., Столярчук Н.В., Остапенко О.М.); Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка (Вовк В.М., Геллевера О.Ф., Домаранський А.О.); Центральноукраїнського національного технічного університету (Топольний Ф.П.); Інституту географії НАНУ (Мацібора О.В.); Львівського державного університету фізичної культури (Волошин І.М.); Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини (Ситник О.І., Козинська І.П.). Важливим вбачається долучення до співпраці фахівців-практиків з туризму, фактично «замовників» цих наукових досліджень – з департаменту культури, туризму та культурної спадщини Кіровоградської ОДА (Животовська В.Г., Грабажей І.М.); Кіровоградського обласного центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді (Каргополова О.М., Сільченко І.Ф., Загривенко Н.А.), музейних працівників та ряду інших.

Олександр Колотуха,

доктор географічних наук, професор кафедри менеджменту, економіки та туризму Львівської академії Національного авіаційного університету, президент Кіровоградської обласної федерації спортивного туризму

Проблеми розвитку регіонального туризму та шляхи їх вирішення (на прикладі Кіровоградської області)

Вступ. На сьогоднішній день туризм перетворився на потужну світову високорентабельну індустрію, величезний комплекс, у якому тісно переплелися економічні і соціальні інтереси. Розвиток туризму збільшує кількість робочих місць, розширює торгівлю, транспортні перевезення, спонукає до розбудови нових доріг, готелів, туристичних баз, розвитку ринкових відносин та міжнародного співробітництва. Завдяки стрімким темпам зростання з 1950-х років до 2015 року туристська галузь стала лідером світової економіки. З туристською діяльністю пов'язано близько 9% світового ВВП, кожне 11-те робоче місце (понад 260 млн. осіб), 1,5 трлн. \$ світового експорту (6%), понад 30% обсягів послуг світової торгівлі [5].

Всесвітня Туристська Організація (UNWTO) дослідила, що останні 6 років кількість туристів постійно зростає, в 2015 році їх налічується вже 1,2 мільярдів, що на 4,4% більше, ніж у 2014 році. З посткризового 2010 року показники зростають на 4% і більше щороку. Аналіз статистичних даних по регіонах світу показав, що у Європі, Північній та Південній Америці, а також в Азійсько-Тихоокеанському регіоні показники зростають масштабів туристичної діяльності становили 5%, на Близькому Сході – 3%. У той же час в Африці спостерігалось зниження показників на 3% [6].

UNWTO прогнозує, що у 2016 році кількість іноземних туристів у всьому світі в середньому збільшиться на 4%. Зокрема найбільше зростання очікується в Азійсько-Тихоокеанському регіоні і в Америці – до 5%. У Європі – до 4,5%, Африка і Середній Схід можуть очікувати від 2 до 5% припливу туристів. На думку експертів, ситуація залежить від рівня безпеки [6].

Наведені аргументи дозволяють стверджувати, що сфера туризму є глобальною, тому конкуренція між країнами за свою частку цього ринку з кожним роком дедалі загострюється. При цьому для багатьох економік, що розвиваються, туризм є головним джерелом надходжень іноземної валюти. Тому дослідження ринку туристських послуг в Україні та окремих її регіонах, прогнозування його розвитку є одним з основних завдань для визначення напрямів підвищення конкурентоспроможності вітчизняного туристського сектору, запорукою регіонального економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Дослідженню динаміки ринку туристських послуг в Україні присвячено роботи багатьох вітчизняних вчених – Л. Гонтаржевської [1], О. Любіцевої [3], Я. Олійника, А. Степаненка [4] та інших. Проте, незважаючи на таку кількість робіт, постійна зміна кон'юнктури цього ринку, вплив глобалізаційних процесів та відсутність достовірних джерел статистичної інформації потребують додаткового дослідження факторів, що впливають на розвиток ринку туристських послуг України та окремих її регіонів.

В Україні туристська діяльність перебуває у стадії реформування та розвитку. Наявні туристські ресурси використовуються не повністю, проте динаміка туристського ринку України свідчила про тенденції до зростання числа туристів взагалі та іноземних – зокрема. У 2013 році Україна прийняла 24,6 млн. міжнародних туристів, посівши за цим показником 9-те місце в Європейському регіоні. Однак туризм, на відміну від інших галузей світової економіки, в першу чергу, підпадає під вплив форс-мажорних чинників – війн, терактів, природних катаклізмів. У світі вже спостерігалось деяке скорочення туристської діяльності після трагічних терактів у США (2001 р.), війни в Іраку, руйнування цунами туристської інфраструктури Південноазійського узбережжя Індійського океану (2004 р.). Саме тому, безумовно, на розвиток національного туризму вплинула агресія Росії проти нашої країни – анексія Криму, кривавий конфлікт на Донбасі. Вже у 2014 році Україну відвідало 12,7 млн. туристів, падіння туристського попиту склало 48,5%. Що ж до кількості виїзних туристів, то їх кількість також зменшилась з 23,8 до 22,4 тис осіб (-5,6%). Про загальну кількість внутрішніх туристів точно сказати не можна, адже на даний момент зростає кількість індивідуальних туристів, які самостійно організують свій відпочинок. Що ж до кількості внутрішніх туристів, обслуговуваних суб'єктами туристської діяльності, то їх число в 2014 р в порівнянні з 2013 р. зменшилось з 0,7 до 0,3 млн. осіб (рис. 1).

Найбільш інтенсивний туристський обмін ведеться з країнами, з якими Україна тривалий час має усталені зв'язки, у тому числі, і туристські. Це – Росія, Білорусь та Молдова. Туристи саме із цих країн забезпечували переважання у в'їзному потоці. Значною є кількість туристів із Польщі, Угорщини, Словаччини та Румунії. З 2014 року прослідковується спад відвідувачів України з усіх країн. Особливо зменшилась кількість відвідувачів з Російської Федерації (-7,9 млн. осіб або -77,0%), яка в 2013 році займала в рейтингу першу позицію. Значно зменшилась кількість туристів із Білорусії (-52,5%) та Німеччини (-48,2%).

Рис.1. Динаміка туристських потоків в Україні за період 2000-2014 року (за матеріалами [2])

Виїзна статистика українців за кордон у 2014 р. демонструє спад порівняно з 2013 р. на 1,3 млн. осіб або на -5,6 %. Якщо говорити про топові позиції у рейтингу виїзних напрямків для українських туристів, то перші місця посіли Польща та Росія: 7,65 і 4,67 млн. українців відповідно відвідали ці країни. Бачимо, що Польща ще з 2012 р. за популярністю серед українських громадян випередила Російську Федерацію і посідає перше місце рейтингу.

За даними UNWTO частка прямих надходжень від туристської сфери до ВВП України у 2014 році становила 1,9% (у 2013 році – 2,2%), що в туристських потоках Європи становить близько 3,4% (12 місце) та близько 3,1% (20 місце) у всесвітніх надходженнях від туристської діяльності. Однак така частка туризму у ВВП країни, свідчить лише про те, що туризм в Україні поки, що не став повноцінною галуззю економічної діяльності. Адже в економічно розвинених країнах частка туризму у ВВП країни становить 10% і більше (в Іспанії – більше 30%).

Індикатором рівня розвитку туризму в розвинених країнах світу є рівень розвитку внутрішнього туризму. В більшості розвинених країн світу співвідношення виїзного туризму за межі країни до в'їзного туризму в країну та до внутрішнього туризму становить пропорцію 1:1:4. Тобто внутрішніх туристів має бути в 4 рази більше ніж тих, хто виїжджає / виїжджає з країни. Нескладний підрахунок говорить про те, що ця кількість має бути в межах 50 - 80 млн. осіб. Однак цей показник у кращі роки ледь перевищує 2 млн. осіб, що свідчить про дуже низький рівень внутрішнього туризму. А саме внутрішній туризм, який створює базис для міжнародного туризму, є основою і показником рівня розвитку туристської галузі країни взагалі.

Кіровоградська область на туристському ринку України посідає досить скромне місце. До Кропивницького практично не приїзять організовані туристські групи іноземних та вітчизняних туристів. Спостерігаються лише нечисленні іноземні делегації з діловими та просвітницькими цілями.

Зокрема за період із 2000 по 2013 рік загальна кількість туристів, що обслуговувалась суб'єктами туристичної діяльності в Кіровоградській області скоротилась на 42,9%. В тому числі частка внутрішніх туристів скоротилась на 55,3%, а частка іноземних туристів, що відвідували нашу область скоротилась на 67,5%.

Разом із тим кількість жителів Кіровоградської області, які виїжджали за кордон, за той же проміжок часу зросла на 69,2%. Однак у порівнянні із 2011 роком кількість тих, хто виїжджав за кордон скоротилась на 15,8%.

На наше переконання подальший розвиток туристської галузі Кіровоградської області, в першу чергу, має бути зорієнтований на внутрішній туризм, зокрема на такий його важливий сегмент як дитячо-юнацький та молодіжний туризм. Основні туристопотоки до Кропивницького та визначних об'єктів Кіровоградської області мають бути спрямовані з районів області, сіл, міст, селищ міського типу.

Для розвитку туризму в Кіровоградській області, в першу чергу – дитячо-юнацького та молодіжного, пропонуються такі заходи, які можна об'єднати у 3 блоки:

організаційно-розрахункові заходи:

- розробити та затвердити довготривалі комплексні програми туристсько-екскурсійного обслуговування учнівської та студентської молоді з урахуванням вікових особливостей та рівня їх знань, запровадити практику проведення комплексних та навчальних екскурсій по предметах шкільної програми в навчальний час, особливо для учнів сільських шкіл;

- розробити 2-денну екскурсійно-краєзнавчу програму для школярів сільських та селищних шкіл області до обласного центру «Місто на Інгулі – столиця степового краю»;
  - розробити рекомендовані маршрути категорійних та ступеневих туристсько-краєзнавчих походів по території Кіровоградської області. Організувати роботу маршрутно-кваліфікаційної комісії закладів освіти Кіровоградської області по випуску туристських груп в походи на виконання нормативних вимог Міністерства освіти і науки;
  - розширити мережу туристсько-краєзнавчих гуртків і об'єднань в містах, районах та загальноосвітніх школах області, створити осередки туристсько-краєзнавчої роботи в кожному районі області на базі існуючих позашкільних закладів. Розширити мережу профільних туристсько-краєзнавчих установ за рахунок відкриття в містах обласного підпорядкування станцій юних туристів;
  - відновити роботу обласної дитячої туристської бази при обласному центрі туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді для прийому дитячих туристських груп з районів області та переважного обслуговування сільських школярів області;
  - вивчити питання розширення меж і можливостей відпочинку та оздоровлення школярів області за рахунок осінніх, зимових та весняних канікул, організації змістовних екскурсійних поїздок впродовж навчального року тощо;
  - створити сприятливі умови для розвитку матеріально-технічної бази дитячо-юнацького туризму і краєзнавства;
  - створити Кропивницький інформаційний туристський центр у форматі туристського клубу з метою розробки туристських та екскурсійних маршрутів, організації екскурсій, походів вихідного дня, спортивних походів територією області;
  - розробити туристську карту міста Кропивницького та карту маршрутів туристських походів та екскурсій у приміській зоні, в т.ч. англomовний варіант карти;
- підготовка туристських кадрів:**
- постійно проводити підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації туристсько-краєзнавчих кадрів з числа педагогів області на профільних курсах – директорів оздоровчих та профільних таборів, їх заступників з різних напрямів роботи, адміністративного персоналу таборів, керівників туристсько-краєзнавчих походів та експедицій, керівників туристсько-краєзнавчих гуртків та об'єднань тощо на базі обласного інституту післядипломної освіти;

- відкрити на базі Льотної академії Національного авіаційного університету спеціальності «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа» для підготовки туристських кадрів;
- щорічно проводити підготовку екскурсоводів-фахівців туристичного супроводу, в т.ч. іноземномовних, на спеціалізованих курсах екскурсоводів;

науково-просвітницькі та інформаційні заходи:

- проводити науково-дослідну роботу з питань рекреаційної діяльності, дослідження рекреаційного потенціалу та рекреаційних ресурсів Кіровоградської області, розробки нових туристсько-краєзнавчих маршрутів територією області, запровадження нових нетрадиційних форм активного відпочинку учнівської молоді тощо шляхом відкриття науково-дослідної лабораторії на базі кафедри менеджменту, економіки та туризму Льотної академії Національного авіаційного університету;
- проводити міжнародну науково-практичну конференцію «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України» щорічно (квітень) на базі Льотної академії Національного авіаційного університету;
- провести Всеукраїнську науково-практичну конференцію з питань екології, географії, краєзнавства та рекреації Приінгуля з метою наукового висвітлення існуючих проблем регіону та напрацювання практичних рекомендацій щодо їх вирішення;
- запровадити рекламно-інформаційне забезпечення відпочинку, оздоровлення, екскурсійного обслуговування школярів області до рівня кожної загальноосвітньої школи області.

Висновки. Таким чином туризм і надалі буде залишатись потужним сегментом світового господарства, у якому тісно переплітаються економічні і соціальні інтереси.

Розвиток туристської діяльності в Україні та її окремих регіонах повинен орієнтуватись на більш повне використання ресурсів природного та історико-культурного характеру, за підтримки з боку регіональних і місцевих органів управління, громадських організацій шляхом комплексного впровадження заходів організаційно-розпорядчого, науково-просвітницького та інформаційного характеру. Важливою складовою комплексу таких заходів повинна стати підготовка фахівців туристської галузі у ВНЗ регіонального рівня.

Список використаних джерел:

1. Гонтаржевська Л.Г. Ринок туристичних послуг в Україні: Навчальний посібник / Л.Г. Гонтаржевська. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. – 180 с.

2. Довгенко Я.О. [Європейський напрям туристичної сфери України підтверджено студенткою спеціальності «Статистика»](#) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kspu.kr.ua
3. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг: геопросторові аспекти: навчальний посібник / О.О. Любіцева. – 3-е вид., перероб. і допов. – Київ: Альтапрес, 2006. – 430 с.
4. Олійник Я.Б. Теоретичні основи туризмології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Ніка-центр, 2005. – 316 с.
5. [UNWTO Annual Report, 2014](#). – Madrid, Spain, 2016. – 16 p.
6. [UNWTO Tourism Highlights, 2015 Edition](#). – Madrid, Spain, 2016. – 95 p.

Смутчак Зінаїда

Соціальні інновації в якісний розвиток персоналу туристичних підприємств Кіровоградської області

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. перед пострадянськими країнами постали два комплекси інноваційних викликів. Перший обумовлюється особливостями сучасного етапу світового розвитку і пов'язаний з переходом до нового інноваційного типу економічного розвитку. Формування постіндустріального суспільства, «економіки знань» передбачає встановлення нових відносин між індивідом, суспільством та державою і тому потребує кардинальних соціальних інновацій, які б забезпечили ефективне поєднання принципів і практик управління суспільними процесами з механізмами спонтанного саморегулювання. Для того щоб остаточно не застрягти у руслі інерційного розвитку, Україні необхідно рухатися у цьому напрямку разом із ядром світової спільноти.

Другий комплекс проблем породжується особливостями внутрішнього розвитку. Ринкова трансформація українського суспільства сама вже є масштабною соціальною інновацією. Країна потребує реіндустріалізації, модернізації. Проте спроба штучно нав'язати інноваційний процес зверху за відсутності сприйнятливих соціального середовища навряд чи може бути продуктивною. Тому головні завдання української модернізації знаходяться не у технологічній площині. Ними є створення сучасного суспільства, сучасних соціальних інститутів, сучасних інфраструктур та сучасної людини, що сприяло б реалізації стратегічної мети – забезпеченню світової конкурентоздатності України як держави і нації.